

O Ğ L A K K L A S İ K L E R İ

MİTHAT CEMAL
KUNTAY

ÜÇ İSTANBUL

93 Muharebesi

Döndü, baktı: Oda kapısı yine kendi kendine açılıyordu; hem de bununla üçüncü defa.

Zaten, Adnan ne vakit romanını yazmaya otursa mutlaka bir aksilik olacaktı: Ya Aksaray'ın bütün kedileri damda bir kadın meselesi çıkaracaklardı; ya komşunun kundaktaki çocuğu bir sistem dahilinde ağlayacaktı; ya karşiki evde karı koca kavgası yine başlayacaktı; ya sokakta akkâmlar kıyamet koparacaklardı; ya dam akacaktı; yahut da bugünkü gibi, kildi tutmayacak, şu hınzır kapı muttasıl açılacaktı.

Kalemi attı; öfkeyle yakaladığı kapıyı, içerdeki hastayı uyandırmamak için yavaş yavaş kapadı; bu sefer arkasından da kilitledi; yazı masasına döndü; romanını tekrar yazmaya başladı.

Anadolu ve Rumeli ufkun iki ucunda iki ahşap konak gibi yanıyor; yangından çıkanların uçan saçlarıyla ufukta insanlar koşuyor: Doksan üç muhacirleri... Muhacir, gideceği yer olmadan biteviye yürüyen hayalettir; adını bilmediği bir başka hayaletin ekmeğini yiyecektir. Fakat Moskof atı ve neferinin altı ayaklı vahşetle kovaladığı Türk muhacirine nisbet başka muhacirler seyyah kadar eşyalı, erzaklıdır.

93 harbinde üç şeyin hududu yoktu: Hastalığın, açlığın, vatan toprağının!..

Alevde iki göz, demirde 32 diş: Bu, Moskof ordusu, Moskof süngüsü idi! 93'te ölümün uykudan uyanmış gibi sersem bir hali vardı: Kudurmuş kurt bile, kazalaşan

kader bile ölümü bu kadar haksız bir şekilde koyamamıştır. Dünyanın her yerinde aczin muhterem olan dört şekli (çocuk, kadın, hasta, ihtiyar) Moskof bayrağı altında yürüyen ölümün ilan ettiği müsavat önünde bir asker gibi demirle öldürüldü. 93 muhacirinin Edirne’de gömleği, Ayastefanos’ta eti, İstanbul’da derisi yoktu.

Adnan’ın demindenberi yazdığı romandan *-Yıkılan Vatan* adındaki romandan- bu satırlar birinci faslın sonudur. “Yoktu”nun ucuna son noktayı koydu. Bu küçük faslı o kadar düzeltmişti ki, pek az yazdığı halde, birçok çizdim sandı: Yazmadığı şeyleri de çizmiş gibiydi.

Noktanın gururuyla kalktı; aynada müellife baktı. Vatanının ıstırabını yazan sanat adamı kadar yüzü kırmızı ve güzeldi. Yüzündeki heyecana sevinecekti. Fakat veremli anası, öksürüğünün sesiyle mahzenleşen odasından, kof akislere öksürdü: Ciğersiz ses!.. Sevincinin içine düşen bu öksürüğü, Adnan, her zamankinden korkunç buldu. Kırmızı adam bembeyazdı. Aynada teessürüne bakmayacak kadar heyecanla hastanın odasına koştu.

II

Bir Köşkte Batan Bir İmparatorluk

Rumî 1293 yılı Nisan’ının 11’inci Pazartesi günü bir Moskof, Babıâliye bir mektup getiriyor; Moskof Rus maslahatgüzarıdır.* Mektup, ultimatom. İki gün sonra Osmanlı-Rus harbi başlıyor. Bundan dokuz gün sonra da Sultan Hamit Şeyhülislam kapısının fetvasıyla gazi oluyor: Moskof’tan kutu kadar küçük Sohum Kalesi alındığı için saray imamı Ayasofya Camii’nde “Elgazi İbnülgazi Abdülhamit!” diye haykırıyor. O, İstanbul’da gazi olurken Moskof çarı cebinden yere düşmüş bir ipekli mendil

* Nelidof

gibi Ardahan'ı alıyor; Moskof ordusu Tuna'yı haritadaki çizgiden atlar gibi telefatsız geçiyor.

Nihayet 1294 Şubat'ının 19'uncu Pazartesi günü Ayastefanos'ta bir Ermeni'nin köşkünde* Grandük Nikola ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun battığını alaturka saat on birde tasdik ediyorlar: 93 muharebesi bitti; Ayastefanos muahedesi imzalanıyor. Aynı yılda 14 Mart Salı günü saat ikide Yıldız'dan bir araba kalkıyor; Ayastefanos'tan da iki vapur hareket ediyor. Arabada Abdülhamit var; galip Moskof Başkumandanı Grandük Nikola'yı selamlamak için Dolmabahçe Sarayı'na iniyor. Ayastefanos'tan kalkan iki vapurdan biri de Dolmabahçe Sarayı'na geliyor. İnsanın sırtında taşıyabileceği kadar sakal ve sırma yığını göğsünde, Grandük Nikola bu vapurdan çıkıyor. Abdülhamit Dolmabahçe Sarayı merdiveninin taşlarında duruyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ayağa kalkan cenazesini Moskof başkumandanını selamlıyor.

Ertesi günü Moskof başkumandanı Yıldız Sarayı'ndaki akşam ziyafetine alaturka saat on birde davetli. Galip kumandan, ziyafette gecenin dördüne kadar, Abdülhamit'e gözlerini dikiyor, mağlubu beş saat seyrediyor. Bu gözlerden Abdülhamit'in bile rahatsız olduğunu tarih yazar.

Saray Müşiri İngiliz Sait Paşa** saraydaki bu inkıraz ziyafetinden ve Moskof başkumandanının gözlerinden, başı göğsüne çarparak ve göğsü sırtına yapışarak kaçtı.

Sarayda ziyafet verilirken İstanbul sokaklarına sandık, yastık, bohça, muhacir yığılıyordu. Fesli iskeletler; paltosu ile ölenler; iki gözden ibaret yüzler; bohçalaşan kadınlar... Cami kapılarının meşin perdelerini iterek taşıyorlar. Her gün beş binle on bin arası muhacir geliyor ve çoğu gömleğinde yatıyor.

Müşir Sait Paşa, saraydan Kuzguncuk'a gelince, yalısına alınan 157 muhacirin arasından ona bir kadınla

* Dikran Kapamacıyan'ın Yeşilköy'de Çekmece Caddesi'ndeki köşkü.

** Edinburg Darülfünunu'ndan çıktığı için bu Türk müşirine "İngiliz" diyorlar.

bir çocuk getirdiler. Kadın, Edirne’de şehit düşen Lofçalı Miralay Salim Bey’in karısı Naciye idi. Elinden tuttuğu çocuk -kadın, bu eli paşanın önünde de bırakmadı- seviz yaşındaki Adnan’dı. Odanın kapı aralığından paşaya bakan çarşafli ve yakında öleceği belli olan kadın Naciye’nin kızkardeşiydi; veremdi; verem! İnsanların acımaya yakından cesaret edemeyecekleri hasta!.. Onu, derin ve büyük yalının en uzak odasına yatırdılar.

Adnan, teyzesini hatırlayarak burada durdu: Romanının ikinci faslını okuyordu. Dün hukukta son doktora imtihanını vermiş, dün gece dokuz saat uyumuş, bugün öğle yemeğini bir saat uzanarak hazmetmiş, şimdi bu faslın üstünde düşünüyordu. Romanını bir gün Mısır’da bastırırken, bu fasıldaki vaka şahıslarının isimlerini değiştirecek, anasına ve kendisine başka adlar bulacak; fakat babası öldüğü için onun ismine dokunmayacaktı.

Şehit Salim Bey, adıyla sanıyla bu romanda ebediyete girmelidir. Adnan sevinerek düşündü: Babası, öldükten sonra da mesut olabiliyordu!

Karar verdi: “93 Muharebesi” diye yazdığı birinci fasıl artık lüzumsuzdu. Bu ikinci fasılda, 93 Harbi’nin muhacirlik ıstırabı da var. O halde birinci faslı yırtabilirdi. Bir taraftan birinci faslı yırtmaya kıyamıyor, bir taraftan da bu ikinci fasılda da muhacirliği yazdığına memnun oluyordu. Halbuki o, Edirne’den muhacir olup gelirken yalnız kışın ve Moskof’un ne demek olduğunu görmüştü: İngiliz Sait Paşa’nın sıcak yalısına anası ve teyzesiyle beraber sığındıktan sonra 93 muhacirlerinin İstanbul camilerinde ve caddelerinde neler çektiklerini görmemişti. Bu görmediği şeyleri müellif olduğu için yazıyordu. Bu yazılar “muhacir”in kelimeleri ve satırlarıydı; muhacirin kendisi değildi. Kâğıttaki muhacirle sokaktaki muhacir arasındaki farkı bilmiyordu ve hiç görmediği şeyleri yazdığı için çok sevindi. Sigarasını yakarken

sokak kapısı çalındı. Saatine baktı. Mademki sekizdi: Şair Mehmet Raif gelmişti... Çünkü insan onunla saatini ayar edebilirdi.

Adnan ona daima yazdığı şeyleri okurdu; bu fasıldaki muvaffakiyetini de ona mutlaka göstermeliydi. Bir muharrir için kibirlerin en tatlısı olan gururla faslı okudu. Adnan biliyordu: Günde iki üç defa konuşan Raif, fasıl bittikten sonra bir şey söylemeyecekti. Hakikaten fasıl biteli çok olmuş, o hâlâ susuyordu. Fakat içinden susmuyordu. Çünkü bu Raif de 93'te muhacir olmuştu. Binayı ev yapan merdivenlerin, bölmelerin ne kıymetli olduğunu o zaman anlamış, camilerde sathın ne felaket olduğunu hasırlarda yatarak görmüştü: Kubbenin başaşağı bir kuyuya benzeyen boşluğunda, uyurken bile uzanmayan muhacirlerin arasında 93 felaketini tanımıştı. Birinin topuğu ötekinin ensesinde durarak uyuyanların vücutlarındaki binbir şekli onların kollarında, bacaklarında görmeyenler bunu ezberden yazamazlardı. Bunu anlatmak için cami mermerlerinin üstünde denk gibi günlerce durmak lazımdı.

Şair Raif birçok düşündükten sonra küçük sakalını kısa kısa çekerek lakırdı edecekmiş gibi kımıldadı: "Adnan, gördüğün şeyleri yazmalıydın!" diyecekti. Halbuki Adnan romanını o kadar heyecanla okumuştur ki, bu sesin önünde tenkit hakarete benzeyecekti.

Ve Raif deminden beri susuyordu. Onun yalnız gözleri konuşur, dinlediği şeyleri kendi kendine ret yahut kabul eder, cevap vermeyi fazla görür, vereceği cevaplarda kibir, dava bulur, susardı.

Yalnız gözleriyle konuşan Raif daha birkaç saat, kendisini Adnan'la konuşuyor farzedecek, oturacaktı. Fakat sokak kapısında iki atın muntazam ayak gürültüsüyle bir araba durdu. Adnan sarardı. Bu evin önünde başka bir konak arabasının durmayacağını bilen Raif fenalaştı; hemen fesini giydi; hakaret görmüş gibi, suratı aksileşerek Adnan'a dik dik baktı: "Yoksa Hidayet mi geldi?"

Adnan kabahat işlemiş gibi boynunu büktü; yalvaran gözlerle, Raif'e baktı. Bu, "Evet!" demekti.

Bir saattir kollarının, bacaklarının odaya girdiği zamandaki ilk çizgileriyle oturan Raif birdenbire yerinden fırladı, "Aman herifi görmeyeyim..." dedi ve gecikip de Hidayet'le karşılaşmamak için Adnan'ın elini sıkmayarak kaçtı gitti.

Hidayet 27 yaşında, bâlâ rütbeli ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır. Gündüz saraydan para alır, gece saraya söver.

Cağaloğlu'ndaki antika eşyalarla dolu konağında, lakırdı ederken hususi tavırları olan adamları toplardı. Bir adam hem bir Avrupa dili bilir, hem Beyoğlu terzilerinde giyinir, hem de padişaha söverse konağında ona antika bir koltuk verirdi. Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi: Fakat bu curnallar "lâyihalarım!"dır. Haklıydı: Çünkü bu curnallarda Avrupa mütefekkirlerinin, hukuk adamlarının da adı geçer ve insan bu kâğıtların bazı yerlerini eliyle kapayıp yalnız bir kısmını okursa lâyiha sanırdı. Adnan'ın *Yıkılan Vatan* adında siyasi bir roman yazdığını duyunca Hidayet ona salonlarını açmış, gitgide dost olmuşlardı. Yalnız Adnan'ın ucuz terziden giyinmesine, Hidayet bir türlü alışamıyordu.

Hidayet, uşaklarıyla ağzından, ahbablarıyla burnundan konuşurdu. Odaya girerken, Adnan'a bu ikinci sesiyle, "Canım, bu Mehmet Raif ne dalgın adam?" dedi. "Kapıdan o çıkıyor, ben giriyorum da görmüyor. Bu şairler hep böyle aptal mı olurlar? Alınma Adnan, çok şükür sen şair değilsin. Fikir adamı başka, şiir adamı başka..."

Hidayet, Adnan'dan İngiliz Sait Paşa'nın hatıralarını* almış, bugün Adnan'a onları geri getiriyor; ve Cağaloğlu'ndaki konağına Adnan'ın haftada iki üç defa yaptığı ziyaretleri iade ediyor.

* İngiliz Sait Paşa cülusunda Abdülhamit'in saray feriki oldu ve ilk günden itibaren Cumal diye bir defter tuttu; sarayın vakalarını günü gününe yazdı. Bu eser basılmadı.

Hatıralardan “bazı yerleri mühimdi”; onları Adnan’a okuyor.

Adnan ezbere bildiği bu sayfaları dinler görünüyor, içinden Raif’le Hidayet’i düşünüyor: Hidayet’i nerede görürse Raif atlayan adımlarla kaçardı ve Adnan’ın bu adamla dostluğu onun içinde zehirli bir düğümdü. Bir gün bu zehir taşmış ve Raif, bu curnalcıyla ne diye görüştüğünü Adnan’a sormuştu. O gün Adnan az kaldı, Raif’e kırılacaktı. “Hidayet curnalcı!” İşte bu kabil değildi. O, Abdülhamit’e yazdığı kâğıtları bütün Adnan’a okurdu. Bunlar ıslahat lâyhalarıydı. Hem Hidayet dünyada tek bir şeyden öğrenirdi: “Curnalcılardan!”

Raif o gün “bu kaidedir; insan kendi yaptığı şeye başkasında hücum eder” diyecekti; vazgeçmişti. Fakat Hidayet’in curnalcılığını Adnan başkalarından da bazan duyuyordu; bu laflara onun gıyabında inanacak gibi oluyor; sonra onunla yüz yüze gelince bu adamın, dedikleri gibi korkunç olmadığını görüyor, iftiraların önünde onu acıyarak seviyordu. Memleketin felaketlerine her akşam on, on beş misafirin önünde hıçkırık kuvvetinde kelimelerle ağlayan bu adam “curnalcı!” öyle mi? Adnan buna gülerdi. İstanbul’da yalnız onun konağında Abdülhamit’e yüksek sesle sövülebilirdi. O halde şimdi Hidayet geldi diye Raif’e karşı Adnan neden küçülmüştü? Bunu kendisi de anlamıyordu: Adnan öyleydi.

Hidayet, kitabı bitirmiş, Adnan’ın dalgınlığına hayretle bakıyordu. Adnan bozuldu.

“Ben de sana romanımı okuyayım” dedi; deminki parçaları okudu.

Hidayet, burnundan inen sesle, “Tebrik ederim Adnan” dedi; “Pol dö sen Viktor’dan bir sayfa dinliyorum, sandım.”

Gözlerini kapadı, durdu. Ve gözlerini dakikalarca açamadığına çok iyi etti. Çünkü Adnan’ın yüzündeki can sıkıntısı epeyce sürdü. Çünkü bu müellifi Hidayet’in hiç okumadığını Adnan biliyordu. Sonra da bu müellif romancı değildi.

Zaten bir müddetten beri Hidayet’in fikir işlerindeki sahtekârlıklarını Adnan görmezlikten geliyordu.

Bir gün onunla Makırköyü'nün ilerisindeki Siyavuş Paşa kasrına gitmişler, Hidayet yolda vazgeçmiş, Yedikule'de bir tanıdığına uğramıştı. Adnan o gün Hidayet'in konak arabasında, kasa tek başına gitmişti. Binayı gezerek aldığı notları sonra ona okumuştur. Artık ondan sonra Adnan salonda yoksa, Hidayet misafirlerine hep bu Siyavuş Paşa Kasrı'nı anlatıyordu: "Koca Mimar Sinan'ın eseri harap oluyor efendiler! Havuzun ortasında fevvere gibi yükselen muazzam köşk! Makırköyü'nün kefeği taşından yapılmış o nefis cephe! Şöminesini kucakladım! Mermer hücrelerini öptüm!"

Halbuki Koca Sinan'ın eserine Hidayet'in yalnız konak arabası gitmişti. Fakat Adnan, Hidayet'in bu zararsız sahtekârlıklarını onunla yüz yüze gelince unutupordu.

Ve biraz da alışıyordu.

Hidayet gözlerini açtı.

"Adnan" dedi, "romanından okuduğün bu fasılda bir eksik var. Ayastefanos'tan iki vapur kalkıyor, diyorsun; biri Dolmabahçe Sarayı'na geliyor, peki; ya ikincisi? İkincisi nereye gidiyor?"

Adnan: "İkincisi de Beylerbeyi Sarayı'na gidiyor; içinde iki bölük Rus askeri olarak."

Hidayet: "Pekâlâ! O halde onu da yaz ve Sultan Hamit'in Beylerbeyi Sarayı'na gidip Nikola'ya iade-i ziyaret ettiğini de oraya koy."

Adnan Hidayet'e hak verdi.

Hidayet gittikten sonra Adnan o faslı kendi kendine bir kere daha okudu. Hidayet'in dediklerini doğru bulmadı. İkinci vapur romana lazım değildi. Ve bu fasılda yazdığı ıstırapın olgunluğundan memnun, uzun kollarla gerindi. Bu gece hukuk arkadaşlarından Moiz ve Tevfik Hoca'yla Beyoğlu'nda gidecekleri kadını düşündü: Koridorunda Meryem Ana kandili yanan ev.

Gözlüğünün ilaçlı camları altında Adnan'ın sarı gözleri fosforlu iki kedi gözü gibi parlardı.